

СПІЛЬНІ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ФОРМА ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЇХ РОЛЬ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Вступ

Технологічний розвиток виробництва у ХХ столітті, особливо в другій його половині, зблизив провідні держави світу в багатьох сферах їхньої діяльності, зокрема в науково-технічній. Відбувається об'єктивний процес глобалізації наукових знань і напрямів їх матеріалізації у виробництві. Цей процес сприяє об'єднанню світового науково-технічного потенціалу для розв'язання багатьох проблем, пов'язаних з умовами життя людей. Ідеться передусім про проблеми, зумовлені загрозливим забрудненням навколишнього середовищу, низьким рівнем здоров'я людей та іншими факторами, без урахування яких неможливе підвищення життєвого рівня населення в будь-якій країні світу. Отже, зростає потреба в обміні науково-технічними досягненнями між країнами і застосуванні відповідних форм співробітництва. Для цього створюються транснаціональні корпорації, розробляються міжнародні програми з метою розв'язання глобальних науково-технічних проблем

В умовах формування ринкових відносин найскладнішою проблемою матеріалізації нових наукових знань є процес передачі до виробничої сфери результатів наукових досліджень, у тому числі тих, що виконуються на міжнародному рівні. Необхідною умовою здійснення цього процесу має бути розвиток експорту та імпорту науково-технічної продукції, їх ефективне співвідношення, зумовлене рівнем попиту на інновації в межах внутрішнього та зовнішнього ринків. Цей розвиток значною мірою забезпечується спільним підприємництвом, тобто співробітництвом з іноземними підприємствами та виробничими об'єднаннями.

Проблематиці розвитку спільних підприємств присвячено багато ґрунтовних публікацій вітчизняних та зарубіжних авторів. Зокрема, це Д.Баюра, О.Білорус [2], М.Дудченко, Д.Лук'яненко[4], Є.Панченко, Ю.Пахомов, А.Філіпенко[8], Г.Дж.Болт, Дж.Еванс, Дж.Стігліц. Разом з тим, можна відзначити недостатній рівень наукової опрацьованості низки важливих аспектів проблематики поширення спільних підприємств в Україні.

Постановка задачі

Метою даної статті є визначення ролі спільних підприємств в Україні, дослідження характеру та структури іноземних інвестицій в спільні підприємства України. А також дослідження технологічного розвитку

спільних підприємств з подальшим використанням отриманих результатів на практиці.

Реалізація визначеної мети вимагає запропонувати та сформулювати заходи щодо стимулювання розвитку спільних підприємств у Україні.

Методологія

У процесі дослідження сучасної специфіки комерційної діяльності компаній в умовах глобалізації застосовувалися методи логічно-теоретичного аналізу, кількісного та якісного порівняння, системний та структурний підходи. При виявленні основних характеристик діяльності спільних підприємств в перехідних економіках застосовувалися методи порівняння та спостереження.

Результати дослідження

Спільні підприємства (СП) — одна з найпрогресивніших комплексних форм довготривалого економічного, науково-технічного та виробничого співробітництва, що спирається на об'єднання різнонаціональних капіталів і доповнює традиційні торгівельно-економічні відносини. Формування власності при створенні СП дає змогу враховувати інтереси всіх співзасновників, сприяє їх взаємодії з метою безперервного вдосконалення виробничої бази, застосування нових технологій, підвищення якості продукції, її оновлення задля поліпшення кінцевих результатів спільної діяльності.

Найбільш привабливим аспектом спільного підприємництва є забезпечення доступу до нових технологій, їх швидке освоєння в інтересах модернізації і реконструкції виробництва і прискорена їх комерціалізація; адаптування національного виробництва до умов світового ринку; розвиток співробітництва у сфері послуг на комерційній основі у формах лізингу, інжинірингу, консалтингу.

Розглядаючи спільне підприємництво з точки зору його внутрішньої структури, матеріалізованих в результатах діяльності, можна виділити в ньому дві сторони [2]:

- ✓ направленість на задоволення потреб, які сприяють економічному розвитку приймаючої сторони, його прогресу, тобто, у кінцевому рахунку – направленість на самоутвердження як ефективної форми діяльності;
- ✓ направленість на перетворення, зміни суспільного виробництва, більшої кооперації й інтернаціоналізації економік, створення широких ефективних можливостей для вивозу технологічних процесів, ефективного обслуговування міжнародних економічних процесів суспільства (допомога у прискоренні процесу влиття національних економік у міжнародний поділ праці та світовий ринок).

Досвід різних країн світу, зокрема Китаю, свідчить, що створення підприємств з використанням іноземних інвестицій, у тому числі і СП — ефективний шлях випуску високоякісної конкурентоспроможної продукції. Така ефективність забезпечується багатьма факторами [4]:

- прямою зацікавленістю іноземного партнера у швидкому освоєнні прогресивної технології, в її подальшому вдосконаленні, у своєчасній заміні виробничого устаткування, в контролі за якістю продукції, яка випускається, в поділі між партнерами всієї міри ризику;
- отриманням доступу до певних видів техніки, яку неможливо придбати за каналами ліцензійної торгівлі через існування обмежень;
- істотним підвищенням продуктивності праці (в середньому вдвічі);
- зростанням експортного потенціалу;
- можливістю комплексного отримання ноу-хау (разом з технологічною документацією та технічною допомогою);
- умовами для підвищення кваліфікації національних кадрів;
- урахуванням здатності приймаючої сторони сприймати нову техніку та технології;
- збільшенням масштабів поширення технологічних нововведень;
- можливістю в межах ліцензійних угод, укладених додатково до договору при створенні СП, протягом 2—5 років освоїти самостійне виробництво імпоротної продукції;
- відповідальністю іноземних партнерів за високу ефективність виробництва на основі наданої нової технології протягом усього періоду функціонування СП.

Залучення і використання іноземних інвестицій шляхом створення спільних підприємств є одночасно і засобом виходу держави із самоізоляції, а також включення її до системи міжнародного розподілу праці. Іноземні інвестори зацікавлені у створенні СП. Це зумовлюється можливістю отримати більший доступ до внутрішнього ринку країни, де розташовується СП, ніж за умов імпорту, який стримується нестачею вільно конвертованої валюти. Доступнішими стають для інвесторів і ресурси цієї країни.

В Україні на кінець 2008 р. найбільша кількість спільних підприємств (понад 95%) діяла в обробній промисловості, в тому числі 22 % - у машинобудуванні і металообробці, 12 % — у деревообробній і целюлозно-паперовій галузях [5]. Найпотужніші спільні підприємства (з максимальною кількістю штатних працівників 373) створені у паливно-енергетичній промисловості, де випускається найбільше продукції у розрахунку на одного штатного працівника.

Аналізуючи діяльність спільних підприємств можна зробити наступні висновки. В цілому в останні роки діяльність спільних підприємств в Україні була прибутковою. Загальний прибуток тут у 2007 р. становив близько 800

млн. грн. Однак, поряд с цим, діяльність СП у промисловості країни була збиткова і дорівнювала 35 %. Ця ж тенденція спостерігалась у сільському господарстві та заготівельній галузі. Збитки тут відповідно в 15 та 376 разів перевищували прибутки. Зате зі значними прибутками працювали спільні підприємства в таких галузях, як будівництво (прибутки перевищували збитки в 6,3 рази), наука і наукове обслуговування (в 14,4 рази), а також матеріально-технічне постачання і збут (в 688 разів) [5].

Оскільки спільні підприємства — одна з наймобільніших форм обміну науково-технічними досягненнями, обов'язковою передумовою ефективної діяльності є тут високий технологічний розвиток кожного з них, а також галузі в цілому.

На жаль, статистичною звітністю в нашій країні не передбачено спеціальне відстеження технологічного розвитку спільних підприємств. Тому необхідний аналіз може бути здійснений за допомогою деяких непрямих показників, зокрема такого, як зміни продуктивності праці, що відбиває рівень трудомісткості продукції, а отже, вплив на неї технологічних факторів.

Загалом продуктивність праці на спільних промислових підприємствах вища за середній її рівень по промисловості. Тому їх розвиток може бути вагомим фактором розширення масштабів використання технологічних нововведень та підвищення ефективності виробничої діяльності. Щоправда, спільних підприємств і навіть галузей виробництва, де б продуктивність праці істотно перевищувала середню за галузями промисловості, не дуже багато. Більше того, спеціально проведені дослідження показали, що чимало підприємств із статусом спільних не досягає середнього значення продуктивності праці.

Отже, у спільних підприємств як носіїв прогресивних зрушень у технологічному розвитку виробництва є ще чимало резервів щодо посилення впливу цього важливого фактора на ефективність виробництва — продуктивність праці та прибутковість. Одним з таких резервів, як свідчить аналіз відповідних даних, може бути посилення концентрації виробництва на спільних підприємствах. Існує майже пряма залежність продуктивності праці від кількості працюючих. Тому укрупнення спільних підприємств має у майбутньому позитивно вплинути на такий показник їхньої діяльності, як продуктивність праці, оскільки розширить можливості щодо підвищення технічного рівня виробництва.

Про значення розвитку спільних підприємств для трансферу технологій свідчать певною мірою і співвідношення прямих іноземних інвестицій, вітчизняних інвестицій та інвестицій, що вкладаються цими підприємствами у виробництво інших країн світу. Загалом частка іноземних інвестицій у капітальних вкладеннях, що спрямовуються на розвиток вітчизняної економіки, становить поки що лише 4 % [5]. Найбільше

зацікавлені іноземні інвестори в розвитку спільних підприємств у сфері торгівлі і громадського харчування (майже 24 %), хоча в цій галузі лише незначна їх кількість виробляє продукцію. Тобто значний обсяг іноземних коштів вкладається у посередницькі послуги, мало пов'язані з обміном технологій.

Тим часом найвигіднішим є технологічне інвестування тих спільних підприємств, які виробляють продукцію. У таблиці наведені дані щодо прямих іноземних інвестицій у спільні підприємства. Вони свідчать, що частка підприємств, діяльність яких пов'язана з виробництвом продукції, не досягає і 30% загальної їх кількості. Найбільше іноземних інвестицій припадає на промисловість (65,5%) [5]. Для інших галузей народного господарства країни ця частка надзвичайно мала, особливо в таких галузях, як транспорт, зв'язок, охорона здоров'я, фізкультура і соціальне забезпечення. Загалом же значний обсяг іноземних інвестицій, що вкладаються в розвиток спільних підприємств, не використовується безпосередньо для технологічного забезпечення виробництва.

З даних таблиці 1 випливає ще один важливий для нашої країни висновок: співвідношення іноземних інвестицій, які надходять в Україну, та тих, що спрямовуються в інші країни, — не на користь нашої держави. Найменше іноземних коштів йде на розвиток сільського господарства і таких галузей економіки, як транспорт, зв'язок, житлово-комунальне господарство, наука і наукове обслуговування. Тим часом саме в цих галузях (за винятком транспорту і зв'язку) значна кількість підприємств виробляє продукцію, тому інвестиції у такі галузі економіки можуть стати передумовою передачі прогресивних технологій.

У сфері науки і наукового обслуговування 30% підприємств виробляють продукцію, яка у своїй основі містить новіші технологічні ідеї та розробки. Прикладом може бути діяльність спільних підприємств Національної академії наук України. На базі її науково-дослідних організацій засновано 30 спільних з іноземними фірмами підприємств. До них, зокрема, належить фірма “Річ”, створена на базі Інституту проблем матеріалознавства та китайської Меньянської компанії з надтвердих матеріалів. Фірма випускає та впроваджує інструмент на основі нових надтвердих матеріалів.

Економічні зв'язки, що виникали при створенні спільних підприємств, можна охарактеризувати як фінансово-інвестиційні (які полягали у ввезенні капіталу в Україну) та зовнішньоторговельні (включали рух експортно-імпортних товаропотоків). Метою створення багатьох СП був розвиток експортної бази країн-інвесторів.

Особливої державної підтримки потребують найбільші підприємства з іноземними інвестиціями, які використовують переважно вітчизняну сировину та комплектуючі компоненти. При цьому важливо, щоб державні

органи всіляко сприяли технічному переозброєнню виробництва, здійсненню жорсткого технічного контролю за якістю комплектуючих виробів, що поставляються підприємствами-суміжниками. Потрібен постійний контроль за тим, щоб державну підтримку отримували саме ті підприємства, які використовують справді передову техніку і технологію, а не намагаються досягти короточасного ефекту і мати валютну виручку за будь-яку ціну.

Табл. 1 Структура іноземних інвестицій у спільні підприємства за галузями економіки [7]

Галузі економіки	Прямі іноземні інвестиції, % до підсумку	Прямі іноземні інвестиції на одне СП, % до середнього рівня	Частка підприємств, що виробляють продукцію, %	Прямі іноземні інвестиції з України, % до інвестицій в Україну	Частка прямих іноземних інвестицій у загальних капіталовкладеннях, %
Всього	100	100	28,6	1,3	4,0
Промисловість	65,5	215,6	57,4	0,6	6,7
Сільське господарство	1,5	70,3	43,2	-	1,3
Транспорт і зв'язок	4,1	101,8	8,0	20,9	1,5
Будівництво	2,4	49,5	17,7	0,2	4,2
Торгівля і громадське харчування	13,3	27,6	14,4	0,0006	23,9
Матеріально-технічне постачання	0,2	40,5	13,4	6,6	
Виробничі види побутового обслуговування	1,2	40,3	50,0	-	6,5
Житлово-комунальне господарство	0,4	7 8,1	47,5	0,2	0,09
Охорона здоров'я, культура та соціальне забезпечення	4,6	242,0	9,6	0,2	1,5
Наука і наукове обслуговування	0,4	19,0	30,0	0,2	

Зміцнення зв'язків між академічними установами України і аналогічними організаціями зарубіжжя має допомогти виявляти можливості для створення СП, здатних забезпечувати прориви у нових науково-технічних галузях. Важливо, щоб розширювалася практика виконання вітчизняних досліджень з використанням зовнішніх ресурсів та потенціалу зарубіжних талановитих учених.

Важливим фактором ефективної діяльності кожного СП є розподіл власності між кількома господарями його майна. Взаємовигідний розподіл сприяє розширенню масштабів діяльності підприємств у географічному плані, збільшує обсяг продажу і за рахунок цього підвищує вкладення у дослідження і розробки.

Кінцева мета створення спільних підприємств полягає переважно у прагненні одержати синергетичний ефект від взаємодії активів двох або більшої кількості установ, розташованих у різних країнах і спроможних поєднати свої зусилля і технологічні можливості задля досягнення максимальної вигоди від виробництва.

Вирішальними умовами ефективного розвитку спільного підприємництва є формування сприятливого середовища; здатність СП розробляти і реалізувати власну стратегію та відповідні організаційні структури, наявність ефективних методів і стилю управління СП, їх соціальна адаптація; використання потенціалу спеціальних вільних економічних зон.

Висновки

В даному дослідженні було подане повне визначення спільних підприємств, елементом наукової новизни є авторське розподілення найпривабливіших аспектів спільного бізнесу, який було розглянуто також з точки зору внутрішньої структури. В статті висвітлено найбільш важливі питання щодо технологічного розвитку спільних підприємств.

Література

1. Александрова В. СП як форма трансферу технологій [Текст]://Вісник національної академії наук України. - 2002.- №12. - с.24. – К.— ISSN 0372-6436.
2. Білорус О., Мацейко Ю. Конкурентоспроможність у сучасному глобальному світі [Текст]: // Економічний часопис: XXI. - 2002. - №9. - С. 7-13. — К. — ISSN 1728-6220.
3. Кизима Т. Спільне підприємництво: проблеми та шляхи їх вирішення [Текст]: // Економіка України. – 2000 - №7. - с.88. — К.: Преса України — ISSN 0131-775X.
4. Лук'яненко Д.Г. Про умови розвитку СП на Україні [Текст]: // Проблеми реформування ринкової економіки. - К., 2006. - С. 82-88. — ISBN 966-7373-33-9.
5. Лук'яненко Д.Г., Білошапка В.А., Пестрецова О.І. Спільні підприємства в Україні: організація і умови ефективного розвитку [Текст]: Підручник / За ред. Д.Г.Лук'яненка. - К.: Хвиля-Прес, 2007. - 197 с. — ISBN 978-966-639-327-5.
6. Собчук М. Створення і діяльність СП [Текст]: // Економіка АПК. Міжнародний наук.- виробн. журн. — К. - 2001.- №3.-с.98.
7. Троян В.М. Спільне підприємництво [Текст]: // Тернопіль: Тарнекс, 2005. - 132 с. — ISBN 5-8321-0012-3.
8. Філіпенко А. Принципи формування зовнішньоекономічних зв'язків України [Текст]: // Україна в світовому економічному просторі: Матеріали 2-го конгресу Міжнар.укр.екон.асоц. - К., 2004. - С.119-121. — ISBN 5-7763-2262-6.